

دعای فرج امام زمان عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى فَرَجَهُ الشَّرِيفَ

إِلَهِي عَظَمَ الْبَلَاءُ،

وَبَرِحَ الْخَفَاءُ، وَأَنْكَشَفَ الْغِطَاءُ، وَأَنْقَطَعَ الرَّجَاءُ،
وَضَاقَتِ الْأَرْضُ وَمُنِعَتِ السَّمَاءُ، وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ،
وَالْيَكُ الْمُشْتَكَى وَعَلَيْكَ الْمَعْوَلُ فِي الشِدَّةِ وَالرَّخَاءِ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، أُولِي الْأَمْرِ الَّذِينَ
فَرَضْتَ عَلَيْنَا طَاعَتَهُمْ، وَعَرَفْتَنَا بِذَلِكَ مَنْزِلَتَهُمْ،
فَفَرِّجْ عَنَّا بِحَقِّهِمْ فَرَجًا عَاجِلًا قَرِيبًا كَلِمَةَ الْبَصْرِ،
أَوْ هُوَ أَقْرَبُ، يَا مُحَمَّدُ يَا عَلِيُّ يَا عَلِيُّ يَا مُحَمَّدُ،
إِكْفِيَانِي فَإِنَّكُمَا كَافِيَانِ، وَأَنْصُرَانِي فَإِنَّكُمَا نَاصِرَانِ،

يَا مَوْلَانَا يَا صَاحِبَ الزَّمَانِ

الْغَوْثَ الْغَوْثَ الْغَوْثَ، أَدْرِكْنِي أَدْرِكْنِي أَدْرِكْنِي
السَّاعَةَ السَّاعَةَ السَّاعَةَ الْعَجَلِ الْعَجَلِ الْعَجَلِ
يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

حسین علیہ السلام

ترجمہ و شرح

رسالہ حقوق امام سجاد علیہ السلام

ہمراہ باقصہ ما و عبرت ما

تألیف: اشرف زہیری جعفری

مترجم: محمد حسین احمدیاری

فهرست

۱۵..... دیاچه

۲۱..... پنجاه حق

حق الله

۳۳..... بزرگترین حق خداوند

۳۴..... راه و روش عبادت خداوند

۳۵..... نخستین گام عبادت

۳۷..... حدیث سلسله الذهب نماد توحید

۳۹..... سوره توحید

۴۰..... امیرالمومنین علیه السلام شاهد بر توحید و نبوت

۴۲..... دزد غافل

حق النفس

۴۳..... حق نفس

۴۵..... حق زبان

۴۷..... ارتباط قلب با زبان

۴۸..... عذاب سخت زبان

۴۹..... زکات زبان

۵۰..... غیبت مانع قبولی نماز و روزه

۵۱..... حفظ زبان پوشاننده عیوب است

۵۱..... دروغ موجب رسوایی

صلوات خاصه

امام علی بن الحسین علیه السلام

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى

عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ سَيِّدِ الْعَابِدِينَ

الَّذِي اسْتَخْلَصْتَهُ لِنَفْسِكَ وَ جَعَلْتَ

مِنْهُ أَيْمَةً الْهُدَى الَّذِينَ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ

و بِهِ يَعْدِلُونَ اخْتَرْتَهُ لِنَفْسِكَ وَ طَهَّرْتَهُ مِنْ

الرَّجْسِ وَ اصْطَفَيْتَهُ وَ جَعَلْتَهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا

اللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَيْهِ أَفْضَلَ مَا صَلَّيْتَ عَلَى

أَحَدٍ مِنْ ذُرِّيَّةِ أَنْبِيَائِكَ حَتَّى يَبْلُغَ بِهِ مَا

تَقَرَّبَ بِهِ عَيْنُهُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ

إِنَّكَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

- ۵۳ ..... **حق شنوایی (گوش)**
- ۵۵ ..... زکات گوش
- ۵۶ ..... زشتی ها را به اهلیش واگذار کن
- ۵۷ ..... رفتار امام جماعت حرم حضرت ابوالفضل علیه السلام
- ۵۹ ..... **حق بینایی (چشم)**
- ۶۰ ..... زکات چشم
- ۶۱ ..... نگاه حرام شعبه ای از زناست
- ۶۲ ..... پرشیدن چشم از آتش
- ۶۲ ..... پاداش فرو انداختن نگاه از حرام
- ۶۲ ..... کنترل نگاه
- ۶۳ ..... **حق دست**
- ۶۵ ..... زکات دست
- ۶۶ ..... دستانی که زودتر به سوی آتش می روند
- ۶۷ ..... معجزه ای از امیرالمومنین علیه السلام و دست غلام سیاه
- ۶۹ ..... **حق پاها**
- ۷۳ ..... **حق شکم**
- ۷۵ ..... شراب، فساد و قمار
- ۷۸ ..... پر خوری مانع شادابی چهره
- ۷۹ ..... **حق عورت**
- ۸۲ ..... عفت نشانه شیعه جعفری
- ۸۳ ..... حفظ زبان و عورت بهای بهشت است
- ۸۳ ..... خداوند دوست دار عفیف
- ۸۵ ..... عفت و پاکدامنی
- ۸۶ ..... حیا و پاکدامنی

- ۸۷ ..... **حق نماز**
- ۹۰ ..... معنای حقیقی نماز
- ۹۱ ..... آداب نماز
- ۹۲ ..... برکات نماز شب
- ۹۲ ..... شیوه اقامه نماز صبح امام رضا علیه السلام
- ۹۲ ..... نماز جماعت
- ۹۳ ..... اهمیت نماز اول وقت
- ۹۳ ..... هر کس نماز را سبک بشمارد، کافر است
- ۹۴ ..... چرا خداوند نماز را واجب کرده است؟
- ۹۵ ..... **حق روزه**
- ۹۸ ..... احادیثی درباره روزه
- ۱۰۲ ..... دعای ورود به ماه مبارک رمضان
- ۱۰۳ ..... **حق صدقه**
- ۱۰۷ ..... صدقه ای که خدا دوست دارد
- ۱۰۸ ..... باقیات الصالحات
- ۱۰۸ ..... صدقه بلائی قطعی را دفع می کند
- ۱۰۹ ..... یکی از آثار صدقه
- ۱۱۱ ..... **حق قربانی در حج**
- ۱۱۵ ..... آیا می دانی معنی رجم چیست؟
- ۱۱۶ ..... اسراری از حج
- ۱۱۸ ..... حق حج
- ۱۱۸ ..... از آثار حج و عمره

حقوق الناس

حقوق رهبر حکومت

- ۱۱۹ ..... هشدار امام هادی علیه السلام به متوکل عباسی .....
 ۱۲۴ ..... قصیده ای از امیرالمومنین علیه السلام در وصف دنیا .....
 ۱۲۵ .....

حقوق رهبر علمی تو (استاد)

- ۱۲۷ ..... پاداش امام حسین علیه السلام به معلم قرآن .....
 ۱۳۱ ..... تکریم عالم تکریم خداست .....
 ۱۳۲ .....

حقوق مالک

- ۱۳۳ ..... رفتار امام صادق علیه السلام با غلام .....
 ۱۳۴ ..... غلام سخن چین .....
 ۱۳۵ ..... پادشاه و دهقان .....
 ۱۳۷ ..... نیکی به حیوانات موجب آزادی غلام .....
 ۱۳۸ .....

حقوق رعیت (زیردست)

- ۱۳۹ ..... سفارش امیرالمومنین به مالک اشتر درباره مردم و رعیت .....
 ۱۴۱ ..... ضرر زدن و ضرر دیدن ممنوع .....
 ۱۴۲ ..... دیوارهای مرکز عدالت مانعی بر عدالت .....
 ۱۴۲ ..... رفتار امام علی علیه السلام با سهم خواهی نزدیکان خود از بیت المال .....
 ۱۴۳ .....

حقوق شاگرد

- ۱۴۵ ..... عقوبت مخفی کردن علم مفید .....
 ۱۴۸ ..... آداب شاگردی .....
 ۱۴۹ ..... زکات علم .....
 ۱۵۰ ..... نوشتن مطالب حق بر سر جنازه فرزند .....
 ۱۵۱ ..... تفاوت نماز عالم و زاهد .....
 ۱۵۲ ..... زگهواره تا گور دانش بجوی .....
 ۱۵۳ .....

- ۱۵۳ ..... عاقبت نیک تعلیم و تعلم سعادت شهادت است .....
 ۱۵۴ ..... روایت دیگری درباره حق شاگرد .....
 ۱۵۴ .....

حقوق همسر

- ۱۵۵ ..... نکته ای در خلقت زن .....
 ۱۶۰ ..... احادیثی درباره حق زن .....
 ۱۶۰ ..... پاداش خدمت به خانواده .....
 ۱۶۲ ..... بالاتر از اعتکاف در مسجد النبی صلی الله علیه و آله .....
 ۱۶۳ ..... بیزاری خداوند از آزار رساندن به زن .....
 ۱۶۳ ..... پاداش صبر بر برد اخلاقی همسر .....
 ۱۶۴ .....

حقوق خدمتکار (غلام و کنیز)

- ۱۶۵ ..... سیره امام صادق علیه السلام با غلامی که هنگام کار خوابیده بود .....
 ۱۶۷ ..... مهربانی امام سجاد علیه السلام با غلامان .....
 ۱۶۸ .....

حقوق مادر

- ۱۷۱ ..... حق مادر .....
 ۱۷۵ ..... محبت به مادر .....
 ۱۷۶ ..... ادب امام زین العابدین علیه السلام در محضر مادرش .....
 ۱۷۸ .....

حقوق پدر

- ۱۷۹ ..... نیکی به پدر و مادر حتی پس از حیات آنها .....
 ۱۸۱ ..... تو و اموالمت متعلق به پدرت هستی .....
 ۱۸۲ ..... تاوان عاق شدن .....
 ۱۸۳ ..... اثر دعای والدین در زندگی .....
 ۱۸۳ .....

حقوق فرزند

- ۱۸۵ ..... چراغی که به خانه رواست .....
 ۱۸۸ ..... احادیثی درباره حق فرزند .....
 ۱۸۹ ..... گناه تاخیر در ازدواج فرزند بر عهده پدر .....
 ۱۹۰ .....

۱۹۱..... نیکی به فرزند نیکی به پدر و مادر.

۱۹۱..... حقوق فرزندان بر والدین در قرآن

♦ حق برادر ۱۹۷

۱۹۹..... احادیثی درباره برادر

۲۰۱..... امیرالمؤمنین علی علیه السلام برادر پیامبر صلی الله علیه و آله

۲۰۴..... برای خطاهای برادرت عذری بیاور

♦ حق کسی که تو را آزاد کرده ۲۰۵

۲۰۸..... بنده شاکر همنشین انبیا علیهم السلام است

۲۱۰..... پاداش احسان غلام

۲۱۱..... غلام دانا و خواجه ناشکیب

۲۱۲..... شکر نعمت

♦ حق بنده آزاد شده بر مولا ۲۱۳

۲۱۶..... امام زین العابدین علیه السلام و خدمتکار

۲۱۶..... غلام سیاه پوست امام حسین علیه السلام که رو سفید شد

۲۱۷..... احادیثی درباره حق بنده

♦ حق کسی که کار خوبی برای تو انجام داده ۲۱۹

۲۲۲..... داستانی درباره حق نیکوکار

♦ حق مؤذن ۲۲۳

۲۲۴..... پاداش ۱۰ سال اذان گفتن

۲۲۵..... احادیثی درباره حق مؤذن

♦ حق امام جماعت ۲۲۷

۲۳۰..... منظم کردن صفوف نماز جماعت

۲۳۰..... فضیلتی که جبران ندارد

♦ حق همنشین ۲۳۱

۲۳۴..... احادیثی درباره حق همنشین

۲۳۶..... خصلت‌های هشت‌گانه همنشین

۲۳۸..... اگر با خوبان همنشینی از بدان دوری کن

♦ حق همسایه ۲۳۹

۲۴۳..... رفتار امام زین العابدین علیه السلام با همسایه بد خود

۲۴۴..... ارزش همسایه

۲۴۴..... احادیثی درباره آداب همسایگی

۲۴۵..... جهنم جایگاه آزاردهنده همسایه در آخرت

♦ حق هم صحبت ۲۴۷

۲۴۹..... با چه کسانی همنشین شویم

۲۵۰..... با چه کسانی همنشین نشویم

۲۵۱..... احادیثی درباره حق دوست

۲۵۲..... دوست خوب را چگونه تشخیص دهیم؟

۲۵۴..... چگونه احمق را می‌توان شناخت؟

۲۵۶..... صفات یک دوست خوب

♦ حق شریک ۲۵۷

۲۵۹..... با چه کسی شراکت کنیم

۲۶۰..... شرکای شتران

۲۶۱..... حل مسئله ریاضی توسط امام علی علیه السلام

♦ حق مال ۲۶۳

۲۶۷..... زیاد شدن روزی با شکر نعمت

۲۶۸..... نعمت‌های خداوند در قرص نان

۲۶۹..... گشایش در کار

۲۷۰..... احادیثی درباره حق مال

- ♦ **حق طلبکار** ۲۷۱
- بیخشیده شدن تمام گناهان شهید بجز حق الناس ۲۷۴
- احادیثی درباره حق طلبکار ۲۷۵
- پرداخت قرض بر همه چیز اولویت دارد ۲۷۵
- رفتار پیامبر ﷺ با یهودی طلبکار ۲۷۷
- روزی بدون حساب ۲۷۷
- ♦ **حق معاشرت کننده** ۲۸۱
- احادیثی درباره حق معاشر ۲۸۳
- آداب معاشرت با دیگران ۲۸۳
- با برادرت با حسن ظن رفتار کن ۲۸۵
- ♦ **حق مدعی** ۲۸۷
- کتمان حق در احادیث اسلامی ۲۸۹
- لعنت شدن تحریف کنندگان و کتمان کنندگان دین ۲۹۰
- ♦ **حق مدعی علیه** ۲۹۱
- احادیثی درباره حق مدعی ۲۹۴
- مغبوض ترین مردم ۲۹۴
- نشانه های منافقین ۲۹۵
- ♦ **حق کسی که از تو مشورت می خواهد** ۲۹۷
- معنای تصمیم قاطع ۲۹۸
- از چه کسی مشاوره بگیریم ۳۰۰
- مشاور بی تقوا ۳۰۱
- کسانی که ظلم می کنند و به مجازات نمی رسند بدانند ۳۰۲
- ♦ **حق کسی که به تو مشورت می دهد** ۳۰۳
- عاقبت کسی که از مشاوره دادن خودداری کند ۳۰۵
- مشورت با همسر صالح ۳۰۶

- ♦ **حق نصیحت شونده** ۳۰۷
- با منزلت ترین مردم در روز قیامت ۳۰۹
- کوتاهی در نصیحت خیانت به خدا و رسول اوست ۳۰۹
- آثار نصیحت کردن ۳۱۰
- صفات نصیحت کننده ۳۱۱
- ♦ **حق نصیحت کننده** ۳۱۵
- اهمیت نصیحت ۳۱۷
- توبه بُشر حافی ۳۱۷
- نصیحت اعرابی ۳۱۸
- ♦ **حق بزرگ ترها** ۳۱۹
- احترام به بزرگتر احترام به خداست ۳۲۱
- احترام به بزرگ تر سبب رهایی از سختی های روز قیامت است ۳۲۲
- رفتار امام مجتبی علیه السلام با پیرمرد شامی ۳۲۲
- آموزش به مرد پیر ۳۲۳
- دعوت مردم به دین با عمل ۳۲۳
- احادیثی درباره حق بزرگ ترها ۳۲۳
- ♦ **حق کوچک ترها** ۳۲۵
- مراحل سه گانه رشد ۳۲۷
- احادیثی درباره کوچک ترها ۳۲۸
- رفتار با فرزندی که ضرر مالی به پدر زده است ۳۲۸
- فرزندان خود را تنها نگذارید ۳۲۹
- به فرزندان بیاموزید ۳۳۰
- خوشحال کردن یتیم ۳۳۱
- ♦ **حق سائل و نیازمند** ۳۳۳

- ♦ **حق کسی که از او چیزی خواسته می‌شود..... ۳۳۷**
 حضرت علی علیه السلام و بخشیدن انگشتری ۳۴۰
 علی علیه السلام و اکرام فقیر..... ۳۴۲
 بخشش به اندازه معرفت ۳۴۲
 نذر اهل بیت علیهم السلام ۳۴۴
- ♦ **حق کسی که خدا او را سبب خوشحالی تو قرار داده ۳۴۵**
 احادیثی درباره حق کسی که تو را خوشحال کرده است ۳۴۹
 حمایت از مومن ۳۴۹
 پاداش برطرف کردن مشکل برادران دینی ۳۵۰
 شادمانی خداوند از بنده و دیدار خداوند ۳۵۱
 آیا تو را خوشحال کردم؟ ۳۵۲
 پول با برکت ۳۵۴
- ♦ **حق کسی که به تو بدی کرده است..... ۳۵۵**
 احادیثی درباره حق کسی که بدی می‌کند ۳۶۰
 رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله با عرب بیابانی ۳۶۲
 امام زین العابدین علیه السلام و مرد ناسزاگو ۳۶۲
 رفتار امام حسین علیه السلام با کسی که با او ناسزا گفت ۳۶۳
- ♦ **حق هم کیشان ۳۶۵**
 مهربانی با مردم ۳۶۸
 قرض دادن و گذاشتن آن به حساب امام علی علیه السلام ۳۶۹
 غذا خوردن امام حسین علیه السلام با مساکین ۳۷۰
- ♦ **حق اهل ذمه یا اقلیت‌های دینی ۳۷۱**
 مواردی که اقلیت‌های دینی در جامعه اسلامی باید رعایت کنند ۳۷۳
 امام علی علیه السلام و شخص ذمی ۳۷۴
 وقایع روز مباحله ۳۷۵

دیباچه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

به نام خداوند بخشنده مهربان

به عصر سوگند، که انسانها همه در زیانند. مگر کسانی که ایمان آورده، و اعمال صالح انجام داده اند و یکدیگر را به حق سفارش کرده، و یکدیگر را به شکیبائی و استقامت توصیه نمودند.

رساله حقوق عنوان حدیثی گران بها از حضرت سید الساجدین و زین العابدین امام علی بن الحسین علیه السلام است.

در این رساله آن چه ابتدا به ذهن انسان خطور می‌کند معنای حق است. حق یکی از کلمانی است که معنای وسیع و گسترده‌ای دارد. با مراجعه به آیات قرآن کریم و روایات گهر بار معصومین علیهم السلام متوجه می‌شویم که حق معانی و اصطلاحات مختلفی دارد. کلمه حق ۲۴۷ بار در قرآن کریم بکار رفته است و در احادیث نورانی ائمه اطهار علیهم السلام درباره شناخت حق، استواری در راه حق و تقابل آن با باطل مطالب بسیاری آورده شده است. بر مبنای روایات اسلامی شناخت حق از نشانه‌های بصیرت و دانایی است.

کمال عقل آدمی در پیروی از حق و تواضع در برابر آن است.

حضرت امام علی علیه السلام می فرماید: دایره حق در توصیف و گفتار گسترده ترین چیزهاست ولی در عمل تنگ ترین دایره هاست.

حقوق جمع حق است و حق اسم مصدر و به معنای ثابت، آن چه ثابت و مطابق واقع است، روا، شایسته، ضد باطل

بعبارت دیگر حق چیز ثابتی است که انکار آن روا نباشد.

در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام حقوق به ۳ دسته کلی تقسیم شده است.

۱. حق الله   ۲. حق النفس   ۳. حق الناس

حق الله

بر اساس کلمات نورانی معصومین علیهم السلام منشا تمامی حقوق حق خدا بر بندگان است، تمام احکام واجب یا حرام حق الله هستند. به عبارتی احکام عبادی که تنها برای تقرب به خداوند انجام شده و آثار حقوقی برای دیگران ندارد حق الله هستند.

حق النفس

حقی است که نفس و جان انسان بروی دارد و رعایت آن بسیار ضروری است. در این باره امام سجاد علیه السلام می فرماید:

وَأَمَّا حَقُّ نَفْسِكَ عَلَيْكَ فَإِنَّ تَسْتَوْفِيَهَا فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

حق نفس بر تو این است که او را در راه اطاعت خداوند بکارگیری

مهم ترین حق بر عهده انسان بعد از حق الله، حق النفس است.

نفس ما محل اتصال ما به خداست مشروط بر اینکه بندگی او را بپذیریم.

همه آنچه با ما ارتباط دارد اعم از اعضا و جوارحمان اعمال و رفتار ما دارای حقتند.

حق الناس

به حقوقی گفته می شود که در ارتباط با دیگران است و شامل حفظ جان و مال و آبروی افراد است.

حق الله و حق الناس از مسایلی است که در قرآن جایگاه ویژه ای دارد و در بسیاری از آیات نماز بعنوان نماد حق الله در کنار زکات بعنوان نماد حقوق مردم ذکر شده است. طولانی ترین آیه قرآن کریم نیز راجع به حق الناس است.

برخی روایات اهمیت حق الناس را از حق الله مهم تر دانسته اند زیرا حق الناس، حق الله هم هست ولی حق الله حق الناس نیست. هرکس گناهی بکند فقط طرفش خداست و دیگر بر کسی بدهکار نیست اما اگر کاری کند که حق مردم ضایع شود خدا هم مدعی است.

امامان شیعه علیهم السلام عبادتی را برتر از ادای حق مومن ندانسته و مدیون ماندن و خیانت در حق دیگران را دور از شان مومن معرفی کرده اند. در شب عاشورا امام حسین علیه السلام به اصحاب خود فرمود: کسانی که حق الناس برگردنشان است در لشکرگاه او نمانند. در نتیجه کسانی که به مردم بدهی داشتند از سعادت ابدی برای همیشه محروم شدند.

در حدیثی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمده است

کسی که قدرت پرداخت حق دیگران را دارد ولی امروز و فردا کند، هر روز در پرونده اش معادل گناه يك داروغه ظالم ثبت می شود.

شدیدترین حال انسان در قیامت را وقتی می دانند که مستحقین زکات و خمس جلوی انسان را گرفته و بگویند: خداوند! این شخص خمس یا زکات مالش را به ما نپرداخته، پس خداوند از حسنات این شخص به آنها عوض می دهد.

از منظر دین حق الناس اختصاص به مال مردم نداشته و جان و آبروی افراد نیز در برمی گیرد. حتی ترساندن یا ناراحت کردن بیجای مردم نیز حق الناس شمرده شده است که مجازات سختی در قیامت به دنبال دارد و از طعنه زدن یا بردن آبروی افشای اسرار او نیز به شدت نهی شده است.

ظلم بر مردم و حق الناس از عوامل مستجاب نشدن دعاها در دنیاست. بنابراین تصریح امام علی علیه السلام عظیم‌ترین حقی که خداوند بر انسانها واجب کرده است حقوق متقابل حاکم و مردم است و مهم‌ترین حق در حق الناس براساس این رساله نیز حق رهبر عالی جامعه اسلامی و مردم است.

سند رساله حقوق

منابع حدیثی که به طور کامل، رساله حقوق امام سجاد علیه السلام را ثبت کرده‌اند، عبارتند از:

۱. تحف العقول، از ابن شعبه حرانی (م ۳۸۱ ه. ق)
۲. الخصال، شیخ صدوق (م ۳۸۲ ه. ق)
۳. وسائل الشیعه، شیخ حرعاملی (م ۱۱۰۴ ه. ق)
۴. الوافی، ملا محسن فیض کاشانی (م ۱۰۹۰ ه. ق)

این ترجمه از کتاب شریف «الخصال» می‌باشد که از جهت نسخه و سند کاملتر از مابقی است.

ثابت بن دینار مشهور به ابوحزمه ثمالی (متوفی سال ۱۵۰ هجری) راوی رساله حقوق است و یکی از چهره‌های معروف و با عظمت عرفانی و معنوی شیعه است.

ابوحزمه محضر نورانی چهار امام معصوم علیهم السلام یعنی امام سجاد علیه السلام، امام باقر علیه السلام، امام صادق علیه السلام و امام کاظم علیه السلام را درک کرده و از ایشان درس آموخته است. فضل بن شاذان از امام رضا علیه السلام روایت کرده که ابوحزمه در زمان خود مانند سلمان یا لقمان در زمان خودش بوده است. اندکی تأمل درباره شخصیت این دو بزرگوار مانند سلمان و لقمان که ابوحزمه به آنان تشبیه شده عظمت وی را بیش از پیش آشکار می‌سازد و این سخن امام علیه السلام نشان از کمال و حکمت ابوحزمه دارد.

ابوحزمه ثمالی اهل کوفه بوده و علاوه بر رساله حقوق و تفسیر قرآن به نام «النوادر» دعای ابوحزمه ثمالی که در شب‌های نورانی ماه مبارک رمضان خوانده می‌شود از او روایت شده است. سند این روایت به این شرح است:

علی بن احمد موسی علیه السلام، از محمد اسدی، از جعفر بن محمد بن مالک فزاری، از خیران بن داهر، از احمد بن علی بن سلیمان جبلی، از پدرش، از محمد بن علی، از محمد بن فضیل، از ابی حمزه ثمالی نقل کرده که این رساله از علی بن حسین علیه السلام است که آن را بیان فرمود.

ویژگی‌های این کتاب

در این کتاب متن اصلی حدیث را از کتاب شریف «الخصال» شیخ صدوق علیه السلام آوردیم که از جهت نسخه و سند کامل‌تر از مابقی است.

این کتاب براساس کتاب «قصص و عبرت من رساله الحقوق» تدوین شده است ولی این کتاب تنها ترجمه کتاب فوق نیست، بلکه ترجمه و تالیف است و جنبه تالیفی کتاب بیشتر است. قسمت‌هایی از کتاب که با عنوان شرح آمده و برخی از داستان‌ها از نویسندگان کتاب یعنی اشرف الزهیری است که توسط فاضل ارجمند جناب آقای دکتر محمد حسین احمدیار ترجمه شده است، ولی سایر مطالب و احادیث توسط این ناچیز محمد رضا کمالی از منابع مختلف انتخاب و در این جا آورده شده است.

در ترجمه متن حدیث سعی زیادی صورت گرفته که ترجمه‌ای روان و سلیس در اختیار خوانندگان قرار گیرد و موجب بهره‌مندی همه خوانندگان فراهم شود.

در خاتمه از زحمات تمام کسانی که در آماده‌سازی این کتاب زحمت کشیدند خصوصا ویراستار محترم سرکار خانم نمازی و آقای مجید صفاری آشتیانی که به زیبایی مطالب را صفحه‌آرایی نمودند کمال تشکر و قدردانی می‌نمایم.

امید است این تلاش ناچیز مورد قبول حضرت ولی عصر علیه السلام قرار گیرد.

اللَّهُمَّ عَجِّلْ لِي وَلِيِّكَ الْفَرَجَ
وَاعْتَنَّا عَلَى تَأْدِيَةِ حُقُوقِهِ إِلَيْهِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

پنجاه حق

که حضرت زین العابدین

امام علی بن الحسین علیه السلام

برای برخی از اصحاب خود نوشته است

ابی حمزه ثمالی گوید:

این نامه علی بن حسین علیه السلام

به برخی از اصحابش است:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحُقُوقُ الْخَمْسُونَ

الَّتِي كَتَبَ بِهَا

عَلِيٌّ بْنُ الْحُسَيْنِ سَيِّدِ الْعَابِدِينَ عليه السلام

إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ

أَبِي حَمْزَةَ الثُّمَالِيِّ قَالَ

هَذِهِ رِسَالَةٌ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليه السلام

إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ

إِعْلَمُ

أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلِيمٌ حَقُوقاً مُحِيطَةً بِكَ،

فِي كُلِّ حَرَكَةٍ تَحَرَّكَتَهَا،

أَوْ سَكَنَةٍ سَكَنْتَهَا،

أَوْ حَالٍ حَلَّتَهَا،

أَوْ مَنْرَلَةٍ نَزَلَتْهَا،

أَوْ جَارِحَةٍ قَلَبَتْهَا،

وَاللَّهِ نَصَرَفَتْ فِيهَا،

فَأَكْبَرُ حُقُوقِ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْكَ مَا أَوْجَبَ عَلَيْكَ لِنَفْسِهِ

مِنْ حَقِّهِ الَّذِي هُوَ أَصْلُ الْحُقُوقِ

ثُمَّ مَا أَوْجَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْكَ لِنَفْسِكَ مِنْ قَرْنِكَ إِلَى قَدَمِكَ،

عَلَى اخْتِلَافِ جَوَارِحِكَ،

بدان

خداوند عزوجل حقوقی بر تو مقرر نموده که تو را احاطه کرده است.

در هر تلاشی که انجام دهی

در هر آرامشی که بیارامی

در هر حالی که قرار بگیری

در هر مکانی که وارد شوی

در هر عضوی که به کارگیری

و در هر ابزاری که استفاده کنی

حقوقی بر عهده تو است.

بزرگترین حقوقی که خداوند متعال بر تو واجب کرده

حق ذات مقدس خویش است

حقی که ریشه همه حقوق است.

سپس، خداوند متعال حقوقی را نسبت به خودت

از فرق سر تا نوک پا با توجه به تفاوت جوارح و اعضای بدنت

بر تو واجب کرده است.

فَجَعَلَ عَزَّ وَجَلَّ

۱. لِّلِسَانِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۲. وَلِسَمْعِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۳. وَلِبَصْرِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۴. وَلْيَدِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۵. وَلِرِجْلِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۶. وَلِبَطْنِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۷. وَلِفَرْجِكَ عَلَيكَ حَقًّا،

فَهَذِهِ الْجَوَارِحُ السَّبْعُ الَّتِي بِهَا تَكُونُ الْأَفْعَالُ.
ثُمَّ جَعَلَ عَزَّ وَجَلَّ لِأَفْعَالِكَ عَلَيكَ حُقُوقًا. فَجَعَلَ

۱. لِصَلَاتِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۲. وَلِصَوْمِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۳. وَلِصَدَقَتِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۴. وَلِهُدْيِكَ عَلَيكَ حَقًّا،
۵. وَلِأَفْعَالِكَ عَلَيكَ حُقُوقًا،

ثُمَّ تَخْرُجُ الْحُقُوقُ مِنْكَ إِلَى غَيْرِكَ مِنْ ذَوِي الْحُقُوقِ عَلَيكَ

- پس خدای عزوجل
۱. برای زبانت حقی
۲. و برای گوشت حقی
۳. و برای چشمت حقی
۴. و برای دستت حقی
۵. و برای پاهایت حقی
۶. و برای شکمت حقی
۷. و برای عورتت حقی

قرار داده است. اینها هفت عضوی هستند که کاربآنها انجام می شود.

پس خداوند متعال برای کارهایت حقوقی بر تو قرار داده است،

پس:

۱. برای نمازت حقی
۲. و برای روزهات حقی
۳. و برای صدقهات حقی
۴. و برای قربانی حج حقی

۵. و برای همه اعمال حقوقی بر عهده تو قرار داده،

سپس، دامنه حقوق از تو، به دیگران، یعنی صاحبان حقوق واجب

بر تو گسترده شده است.

بزرگترین حق خداوند

فَأَمَّا حَقُّ اللَّهِ الْأَكْبَرُ
فَأَنَّكَ تَعْبُدُهُ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا،
فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ بِاخْلَاصٍ جَعَلَ لَكَ عَلَى نَفْسِهِ
أَنْ يَكْفِيكَ أَمْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَيَحْفَظَ لَكَ مَا تُحِبُّ مِنْهَا

بزرگ‌ترین حق خداوند بلندمرتبه بر تو این است که
تنها او را عبادت و بندگی کنی و به او شرک نوری.

هنگامی که از روی اخلاص چنین کردی؛ خداوند بر خود واجب می‌نماید
که امور دنیا و آخرت تو را برعهده گیرد و تو را از دیگران بی‌نیاز فرماید
و آن چه را از دنیا و آخرت دوست داری برایت حفظ می‌کند.

۱. اهل حکمت پس از جهل و نادانی منشأ همه رذایل را، شرک به خدا و عدم توحید دقیق و
ضعف در آن می‌دانند.
لذا معنای «حَقُّ اللَّهِ الْأَكْبَرُ» می‌شود: آن چه حق خداوند است که باید رعایت بشود فقط
توحید است. «الْأَكْبَرُ» که صفت «اللَّهِ» است مشعر به علیت است، یعنی چرا چنین حقی
وجود دارد چون خداوند اکبر است و چون اکبر است جایز نیست به غیر توجه شود.

شرح

توجه به سوی خدای واحد احد فقط با عبادت و اطاعت امکان پذیر است. هر مسلمانی که آشکارا «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» سر می دهد این مفهوم عمیق را ضمانت می کند. هر چند این شعار، اعتراف به وحدانیت خداوند بزرگ را در بردارد، لکن مخالفت با غیر خداوند را نیز شامل می شود. کلمه «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» به همان اندازه که تمامی خدایان ساخته دست بشر و گمراه کنندگان ساختگی را نفی می کند، به همین مقدار پراثبات وجود خداوند متعال و یکتایی او تاکید دارد و «اللَّهُ» در ذات، صفات و خصوصیات واحد است.

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

هیچ چیز مانند او نیست و او شنوا و بیناست.^۱

راه و روش عبادت خداوند

معنی «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» این است که ما احکام الهی را از جانب رسول الله دریافت می کنیم نه از دیگران؛ پس اگر کسی بدون این راه صحیح که خداوند آن را ترسیم کرده به خداوند ایمان آورد، ایمان او صحیح و کامل نیست و تفکر سالمی ندارد، بلکه این فرد باید در ایمانش شک کند و آن را با قواعد و اصول محکم، تصحیح کند تا خلل و عیبی در ایمانش وجود نداشته باشد.

یگانگی خداوند و شرک نورزیدن به او اصل است و قابل چانه زنی نیست.

خداوند در آیه ۴۸ سوره مبارکه نسا می فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

«قطعا خداوند شرک به خود را نمی آمرزد، ولی گناه غیر از آن را برای هر کسی که بخواهد می آمرزد.»

۱. سوره شوری، آیه ۱۱

امام زین العابدین علیه السلام، بزرگترین حقوق خداوند بر انسان را عبادت و شرک نورزیدن به او می داند. بدیهی است عبادت خداوند فرع بر معرفت اوست و نیز فرع بر معرفت صفات و افعال خداوند است، همچنین فرع بر معرفت پیامبران خداست؛ برای این که حق خداوند را به جای آوری بایستی او را عبادت کنی و برای این که حق عبادت او را به جای آوری بایستی راه و روش عبادت را بدانی و این راه تنها و فقط توسط دستوراتی شناخته می شود که به وسیله پیامبران از طرف خداوند آورده شده است. خداوند نیز در مقابل اخلاص بنده در عبادت، امر دنیا و آخرت او را کفایت می کند. او را در دنیا به سعادت و اطمینان در راه خداوند می رساند و در آخرت او را با داخل کردن در بهشت و رضوان جاوید خود، رستگار می کند، و این هدف و مقصد چیزی است که انسان دوست دارد و به خاطر آن تلاش می کند.

نخستین گام عبادت

امام رضا علیه السلام فرمود:

«أَوَّلُ عِبَادَةِ اللَّهِ مَعْرِفَتُهُ وَأَصْلُ مَعْرِفَةِ اللَّهِ تَوْحِيدُهُ»

نخستین گام در عبادت حقیقی، شناخت خداوند است و اساس شناخت خداوند، به یگانگی خواندن اوست.»

در اصول کافی آمده است

از امام رضا علیه السلام پرسیده شد کمترین شناخت خداوند به چیست؟ فرمودند:

«الْإِقْرَارُ بِأَنَّهُ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ وَلَا شِبْهَ لَهُ وَلَا نَظِيرَ وَأَنَّهُ قَدِيمٌ مُثَبَّتٌ مَوْجُودٌ غَيْرُ

فَقِيدٍ وَأَنَّهُ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ»

اقرار به اینکه خدایی غیر از او نیست و هیچ مثل و مانندی ندارد و به راستی که او قدیم، جاوید و موجود است. نبود شدنی نیست و همانا چیزی مانند او نیست.

امام رضا علیه السلام فرمودند:

«إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى آيِنَ الْآيِنِ بِلَا آيِنٍ وَكَيْفَ الْكَيْفِ بِلَا كَيْفٍ
وَكَانَ اعْتِمَادُهُ عَلَى قُدْرَتِهِ»

به راستی که خداوند تبارک و تعالی مکان را آفرید و خودش مکان ندارد و کیفیت را آفرید در حالی که خودش کیفیت و چگونگی ندارد و بر قدرتش استوار است.

از امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام سؤال شد:

از چه چیزی پروردگارت شناختی؟

حضرت فرمود: به همان چیزی که خودش را به من شناساند.

عرض شد: چگونه خودش را به تو شناساند؟

حضرت فرمود:

هیچ شکلی شبیه او نیست و با هیچ حسی احساس نمی شود و با مردم قیاس نمی شود، نزدیک است در عین دوری و دور است در عین نزدیکی،

از هر چیز برتر است و گفته نشود که چیزی برتر است از او،

جلوتر است از هر چیزی و گفته نشود که برای او جلوداری است

و در هر چیزی وجود دارد نه مانند شی که درون چیز دیگر باشد و از هر چیز خارج

است نه مانند چیزی که از چیز دیگر بیرون آید.

پاک و منزّه است کسی که این چنین است و کسی غیر از او چنین نیست و آغاز

کننده هر چیز است ..

در کتاب وسائل الشیعه حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است:

«مَنْ أَطَاعَ رَجُلًا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَقَدْ عَبَدَهُ»

هر که از شخصی در معصیت خداوند اطاعت کند، بنده آن شخص شده است.

فَهَذِهِ حَمْسُونَ حَقًّا

مُحِيطًا بِكَ لَا تَخْرُجُ مِنْهَا فِي حَالٍ
مِنَ الْأَحْوَالِ يَجِبُ عَلَيْكَ رِعَايَتُهَا
وَالْعَمَلُ فِي تَادِيَتِهَا وَالْإِسْتِعَانَةُ بِاللَّهِ
جَلَّ ثَنَاؤُهُ عَلَى ذَلِكَ

وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم

علي مع الحق والحق مع علي

این پنجاه حق است

که تو را احاطه کرده و از این حقوق

در هیچ حالی از احوال خارج نیستی، بر تو

واجب است آن‌ها را رعایت کنی و در عمل به

آن تلاش نمایی و از خداوند جل ثنائه برای

ادای این حقوق طلب کمک نمایی،

تاب و توانی نیست مگر به لطف خدا

و سپاس مخصوص

پروردگار جهانیان است.